

IN MEMORIAM

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2019.07>

GOTTFRIED SCHRAMM
(11 I 1929 – 26 X 2017)

Dosłownie do swoich ostatnich dni Profesor Schramm mówił po polsku. Po śmierci żony w 2011 r. zaangażował do opieki polskie małżeństwo. Mieszkali u niego Hanna i Zbigniew Okoniewscy z Pleszewa w Wielkopolsce i przejmowali coraz większą liczbę obowiązków domowych, którym on sam nie mógł podołać. Byli w stosunkowo rzadkiej sytuacji. Jako Polacy w Niemczech mieli pracodawcę, z którym mogli się komunikować w swoim ojczystym języku i który w dodatku odczuwał wielką radość z tego, że mógł rozmawiać po polsku, a także delektować się polskimi potrawami.

W ostatnich latach Gottfried Schramm w większym stopniu nawiązywał do swoich wcześniejszych badań nad Polską. Wydał dwie książki z polskimi tłumaczeniami swoich dzieł dotyczących historii tego kraju: tom z artykułami¹ oraz swoją rozprawę habilitacyjną z 1964 r. na temat szlachty polskiej i reformacji². Obie książki sam sfinansował. Bardzo ucieszyła go też informacja, że Jerzy Strzelczyk podjął w Poznaniu inicjatywę przetłumaczenia na język polski jego dzieła *Pięć rozdroży w dziejach świata. Porównanie*, które uważał za swoją najważniejszą pracę³. W ten sposób ważna część jego badań naukowych została udostępniona również czytelnikom polskim. Efektem ubocznym tych działań było to, że ponownie zintensyfikował swoje kontakty z polskimi historykami. „Polen, das ist *mein Land!*” – powiedział w czasie swojego ostatniego pobytu w Polsce w 2006 r., w związku z udziałem w 50 rocznicy Seminarium Historycznego w Poznaniu, do piszącego te słowa, którego zachęcił do zajęcia się historią Polski w ramach habilitacji.

Profesor Schramm należał do tych niemieckich badaczy tematyki polskiej, którzy zajmowali się historią Polski nie dlatego, że się w niej urodzili lub pochodzili z obszarów niemieckich, które po drugiej wojnie światowej przypadły Polsce. Wprawdzie jego matka Ehrengard von Thadden pochodziła z zachodniopomorskiej szlachty i urodziła się w 1900 r. w Gryficach, jed-

¹ Gottfried SCHRAMM, *Polska w dziejach Europy Środkowej. Studia*, tł. Ewa PŁOMIŃSKA-KRAWIEC, Poznań 2010.

² Idem, *Szlachta polska wobec reformacji 1548–1607*, tł. Justyna GÓRNY, Warszawa 2015.

³ Idem, *Pięć rozdroży w dziejach świata. Porównanie*, tł. Bogdan BARAN, Warszawa 2009.

nak wykształcenie zdobyła w Niemczech Zachodnich. Wyszła w 1925 r. za znanego historyka średniowiecza Percy'ego Ernsta Schramma. Z tego małżeństwa w 1929 r. w Heidelbergu urodził się Gottfried Schramm. Wychowywał się i uczył w Getyndze. Od 1948 do 1952 r. studiował germanistykę, historię i slawistykę. Samodzielnie nauczył się kilku języków słowiańskich. Tytuł magistra uzyskał jednak na podstawie pracy dotyczącej starogermańskiej onomastyki w 1953 r. Po krótkim okresie zatrudnienia jako nauczyciel w internacie powrócił do zajmowania się nauką i skupił się całkowicie na historii. Zaczął prowadzić badania do swojej rozprawy habilitacyjnej o polskiej szlachcie i reformacji. W latach powojennych tematy dotyczące historii Polski i stosunków polsko-niemieckich nie należały do popularnych wśród niemieckich historyków, przynajmniej jeśli chodzi o tych, którzy nie pochodzili z dawnych niemieckich obszarów wschodnich. Schramm potraktował historię polskiej reformacji jako interesujący przypadek w dziejach reformacji w Europie. Zamierzał wyjaśnić, jak było możliwe, że protestantyzm tak szybko w XVI w. rozpowszechnił się wśród szlachty w Polsce i na Litwie, a potem tak gwałtownie osłabł.

Prace badawcze nad tym projektem Profesor Schramm prowadził również w Polsce. W końcu lat pięćdziesiątych XX w. przez rok mieszkał w Warszawie, która w tamtych czasach była dosyć niezwykłym miejscem pobytu dla zachodnioniemieckich naukowców. W środku zimnej wojny, na długo przed szerokim niemiecko-polskim pojednaniem, przyjaźnił się z polskimi historykami: Januszem Tazbirem i Lechem Szczuckim i utrzymywał odtąd bardzo ścisłe kontakty z Polską. Dzięki znajomości ze Stanisławem Kotem w Paryżu miał również wyobrażenie o doświadczeniach polskiego rządu na uchodźstwie z Józefem Stalinem.

Po habilitacji uzyskanej w Marburgu otrzymał w 1965 r. stworzoną dla niego katedrę nowożytnej i wschodnioeuropejskiej historii na uniwersytecie we Fryburgu Bryzgowijskim, którą kierował do momentu przejścia na emeryturę w 1994 r. Zmusiło go to do intensywnych badań nad historią Rosji i wdrażania się do nowego tematu. Specjalizował się w historii Rosji w XIX i na początku XX w. Wspólnie z Klausem Zernackiem (który zmarł tydzień po nim) wydał *Handbuch der Geschichte Russlands*⁴, monografię, która do dzisiaj należy do podstawowych opracowań historii Rosji. Specjalnością Profesora Schramma było wykorzystywanie dzieł literackich jako źródeł historycznych. Na jednym ze swoich wykładów przedstawił przeobrażenia społeczeństwa rosyjskiego na podstawie wierszy i powieści wielkich rosyjskich autorów od Aleksandra Pusz-

⁴ *Handbuch der Geschichte Russlands*, hrsg. v. Manfred HELLMANN, Gottfried SCHRAMM, Klaus ZERNACK, Stuttgart 1976.

kina po Maksyma Gorkiego. Jeszcze w ostatnich latach swojego życia opracowywał ten wykład w celu nadania mu formy monografii książkowej.

W czasie swoich fryburskich badań i wykładów dużo uwagi poświęcał również innym krajom wschodnioeuropejskim. Europa Wschodnio-Południowa zawdzięcza mu ważne ustalenia dla okresu, który wcześniej był gorzej traktowany z uwagi na skąpą podstawę źródłową, mianowicie dla wczesnego średniowiecza. Gottfried Schramm mógł w tym przypadku bazować na swoich doświadczeniach nabytych w czasie badań nad onomastyką germańską. Analizował nazwy miejscowości i rzek, aby uzyskać więcej informacji na temat etnicznego i religijnego rozwoju Europy Wschodniej w okresie, gdy formowały się tam historyczne narody. To wywołało konflikt z niektórymi „patriotycznie” nastawionymi historykami, którzy dostrzegali w tych badaniach zagrożenie dla mitów o początkach ich narodów. Profesor Schramm znosił te konflikty dość dobrze, tym bardziej że prowadziły one do dyskusji. W tym zakresie uważał swoje metody za innowacyjne, natomiast nowoczesne nauki społeczne w niewielkim stopniu stanowiły inspirację dla jego badania. Jak sam przyznawał, nigdy też nie pracował w archiwum.

W związku z jego wszechstronnym wykształceniem interdyscyplinarność była oczywistością. Cenił ją również i wspierał u swoich uczniów. Doceniał nie tylko źródła onomastyczne i dzieła literackie jako źródła historyczne, lecz także odważał się wkraczać na pole dziejów nauk przyrodniczych, zwykle przez historyków omijane, i pisał artykuły o Mikołaju Koperniku, Galileuszu i Janie Grzegorz Mendelu. Nie czuł się nigdy ograniczony w swoich badaniach aspektami geograficznymi i chronologicznymi. Jego praca *Fünf Wegscheiden der Weltgeschichte (Pięć rozdroży w dziejach świata. Porównanie)* dotyczyła powstania biblijnego monoteizmu w XIII w. p.n.e. w Egipcie, oddzielenia się wiary chrześcijańskiej od judaizmu w I w. n.e. w Palestynie, wydzielenia się odłamów protestanckich z Kościoła katolickiego w XVI w. w Europie, odłączenia się północnoamerykańskich kolonii od Korony Brytyjskiej w XVIII w. i radykalizacji tendencji socjalno-reformatorskich dokonanej przez bolszewików w Rosji w początku XX w.⁵ Najlepszym potwierdzeniem szerokich zainteresowań G. Schramma było prowadzenie przez niego „Studium Generale” na Uniwersytecie we Fryburgu Bryzgowijskim przez 23 lata i organizowanie wykładów dotyczących różnych obszarów wiedzy.

Gottfried Schramm nigdy nie miał problemów ze znalezieniem ważnych i interesujących pytań badawczych. Natomiast różne nowe trendy badawcze, które w ostatnich latach historycy próbowali powołać do życia, zbywał żartami. Również zawiły styl pisania, którym historycy niemieccy próbowali imponować czytelnikom w swoich tekstach, wywoływał w nim irytację. Mógł

⁵ Gottfried SCHRAMM, *Fünf Wegscheiden der Weltgeschichte*, Göttingen 2004.

jednak pozwolić sobie na lekceważenie takich publikacji. Jego *credo* brzmiało następująco: „Praca historyka powinna być tak napisana, żeby mógł ją zrozumieć maturzysta”. Zasada ta odnosiła się również do jego własnych książek i wykładów.

Gdy po przejściu na emeryturę uzyskał więcej swobody w swoich badaniach naukowych, powrócił do intensywniejszych badań nad historią Polski. Już w 1993 r. mocno zaangażował się w założenie Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie. W tym też czasie przyjeżdżało do Fryburga Bryzgowijskiego coraz więcej polskich studentów, więc G. Schramm zorganizował przy swojej katedrze „Polskie Kolokwium”, zajęcia, w czasie których Niemiecycy i polscy studenci mogli dyskutować o różnych problemach dotyczących historii Polski. Ulegając nastrojowi chwili, w czasie pierwszych takich zajęć pozdrowił wszystkich przybyłych w języku polskim i z dużym zadowoleniem zauważył, że wszyscy zgromadzeni go zrozumieli. Później „Polskie Kolokwium” było prowadzone wyłącznie w języku polskim i zdobyło trwałą pozycję wśród zajęć oferowanych w ramach Seminarium Historycznego. Podstawą dyskusji były teksty zaczerpnięte z polskich podręczników, których język był łatwiejszy dla niemieckich studentów. Na spotkania zapraszani byli również polscy badacze. Wszystko to inspirowało wielu niemieckich studentów do podejmowania intensywniejszych badań nad historią Polski.

W ostatnich latach życia G. Schramm wydał wiele książek i postarał się o opublikowanie wspomnianych już tłumaczeń swoich prac na język polski. Jednocześnie wyraźnie ubolewał nad malejącymi możliwościami swojej aktywności i dokładał wszelkich starań, aby utrzymywać dotychczasowe kontakty naukowe i osobiste, a także nawiązywać nowe. Każdy, kto go odwiedzał, mógł liczyć na inspirującą rozmowę i był zobowiązany uczestniczyć w pysznym polskim posiłku. Do kręgu jego znajomych w ostatnich latach zaliczało się wielu Polaków, którzy mieszkali we Fryburgu Bryzgowijskim, jak historyk Aleksandra Pojda de Pérez i aktorka Małgorzata Wachecka. W 1999 r. Gottfried Schramm został uhonorowany orderem „Polonia Restituta”. Niestety nie mógł już cieszyć się obchodami uroczystości związanych ze stuleciem odzyskania przez Polskę niepodległości. Zmarł 26 października 2017 r. w wieku 88 lat i został pochowany na cmentarzu Bergäcker we Fryburgu-Littenweiler.

Dr Martin Faber

Lehrstuhl für Neuere und Osteuropäische Geschichte

Albert-Ludwigs-Universität Freiburg

e-mail: martin.faber@geschichte.uni-freiburg.de

ORCID ID: 0000-0002-8907-4617

tłum. Piotr Z. Oliński